

УДК 165.12:2-291.13.

<http://doi.org/10.5281/zenodo.1296401>

orcid.org/0000-0003-0844-4004

Ірина Цебрій

ЦЕБРІЙ Ірина Василівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри всесвітньої історії та методики викладання історії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. Сфера наукових інтересів – європейська філософія романтизму й пост романтизму.

ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ МОДЕЛЮВАННЯ ПОДІЙ ДАВНЬОЇ ІСТОРІЇ В ТРАГЕДІЇ Г.Т. ФАРМАНА «Я ПРИЙШОВ ВАС ЗНИЩИТИ»

У статті здійснено аналіз філософських засад моделювання подій стародавньої історії на основі трагедії Г.Т. Фармана «Я прийшов вас знищити», з'ясовано художні особливості відтворення культурних основ співіснування народів у ті далекі часи, проведено наукові паралелі з дослідженнями в інших галузях науки стосовно руйнівної діяльності асирійського царя Саргона II, що призвела до зникнення великих стародавніх цивілізацій, показано витоки зародження тоталітаризму та його наслідки.

Ключові слова: *філософські засади, моделювання, трагедія, цивілізація, образ, особистість, експозиція, рабство.*

Біля трьох тисяч років пройшло від тих шокуючих уяву дослідників подій, коли волею однієї людини з лиця Землі були практично стерті великі східні стародавні цивілізації – Хеттія, Урарту та Ізраїль. Двом останнім до деякої міри вдалося оправитися після цього удару, залишки ж хеттів зникли назавжди. Ім'я винищувача – Саргон II, цар Ассирії в 722–705 рр. до н.е., який увійшов у всесвітню історію як Саргон-руйнівник.

Ставлення до особи Саргона II сьогодні не є однозначним серед дослідників різних галузей науки. Так, історик В. Якобсон вважав, що Саргон просто намагався відновити колишню велич Ассирії, помститися за смерть свого батька, Тіглатпаласара III віковичному ворогові – Урарту, підкорити держави, які ще на той час зберігали незалежність (хетський Кархемиш) і справедливо покарати ізраїльського царя Осію (Хошеа) за самовільний вихід зі складу Ассирійської імперії [5].

© І. В. Цебрій, 2018

Дослідник В. Ерліхман дав діяльності Саргона II негативну оцінку: війни з навколишнім світом мали такі руйнівні для нього наслідки, яких можна було уникнути. У ході завоювання стародавніх цивілізацій зовсім необов'язково було винищувати все населення, спалювати й руйнувати міста, такі як Кархемиш, Тушпа, Тейшебаїні, Єрибуні та Самарію. Це був геноцид – усвідомлені дії, спрямовані на знищення найближчих народів із метою заселення цих територій асирійцями [3].

У 2017 році вийшла друком трагедія іракського філолога й письменника Гаїба Туама Фармана «Я прийшов вас знищити» (у перекладі М. Яценко), яка за глибиною моделювання й відтворення подій стародавньої історії не поступається грецьким трагедіям і безсмертним творам В. Шекспіра. На початку 2017 року твір було перекладено на українську мову, що розширило можливості дослідження діяльності Саргона II через художнє бачення дослідника-філолога, який з'явився на світ поблизу тих місць, де колись рабіння-коханка народила царю Тіглатпаласару незаконного сина (сучасний Аль-Мосул в Іраці), в майбутньому – царя-воїтеля [2].

Як твір Гаїба Туама Фармана належить до вражаючих зразків арабомовної драматургії, так і його автор – до кращих романістів-класиків іракської літератури. Його твори перекладалися багатьма мовами й мали популярність далеко за межами батьківщини автора.

Гаїб Туама Фарман народився 1927 року в Багдаді в бідній родині. У школі показав високі результати навчання, здатність яскраво писати короткі оповідання, мріяв стати вчителем або письменником. Проте його мріям не судилося збутися відразу. Через поганий зір його не прийняли до Багдадської Вищої колегії навчання викладачів, яку закінчили багато провідних іракських драматургів і поетів. Майбутньому письменнику більше пощастило в Єгипті. Там у 1947-1951 рр. він здобув освіту в коледжі мистецтв Каїрського університету, проте через фінансові обставини і слабе здоров'я був змушений повернутися до Багдаду. Гаїб Туама Фарман працював у багатьох газетах і видавництвах Іраку та Єгипту [8].

Перша його збірка оповідань вийшла 1954 року й була високо оцінена літераторами-сучасниками Фуадом аль-Такарлі і Абдом аль-Ваххаба Баяті. Г.Т. Фарман виділився серед інших іракських письменників у жанрі роману: його творчість сприяла художньому розвитку цього жанру, вражала повнотою розкриття соціально-політичного життя Іраку 1940-1970-х рр.

Після багатьох ризикованих конфліктів із державою та цензурою, в 1957 році Фарман був тимчасово позбавлений громадянства. У 1960 виїхав до СРСР, де прожив решту свого життя, працюючи у вигнанні

до самої смерті, що настала в квітні 1990. У цей період він переклав на арабську мову твори великих російських письменників – М. Горького, Ф. Достоевського, О. Пушкіна, А. Чехова [4, с. 6].

Усі твори Г.Т. Фармана були видані, коли він перебував далеко від батьківщини, як російською, так й арабською мовами. Пізніше – перекладені на англійську та французьку мову. На сьогоднішній день провідні критики світової літератури стверджують, що ніхто з іракських прозаїків не зрівняється з Фарманом у яскравості, подробицях і реалістичності зображення історичної епохи, відтвореної в його романах «Пальма і сусіди» (1966 р.), «П'ять голосів» (1967 р.), «Жертва» (1975 р.), «Тіні на вікні» (1979 р.), «Страждання пана Мааруфа» (1982 р.).

Останнім твором Г.Т. Фармана стала трагедія «Я прийшов вас знищити» (1988 р.), що переносить нас у далеку епоху VIII ст. до н.е., і ми стаємо свідками трагічних подій жорстокого знищення стародавніх цивілізацій і їхнього світу.

Були правителі, котрі залишилися в історичній пам'яті як миротворці, будівники, «отці» свого народу. Проте чимало й таких, які отримали славу гірше Герострата, стерши з континенту культурний простір багатьох народів. Проте в пам'яті народів зберігаються й такі образи.

Обраний Фарманом герой – асирійський цар Саргон II – мав прізвисько «Саргон-руйнівник», бо завдяки його нищівній зовнішній політиці практично припинили своє існування Ізраїль, Кархемиш (останній оплот хетів) та Урарту. Його девізом було «або рабство без супротиву, або смерть!» [4, с. 15].

Г.Т. Фарман дотримувався історичної істини: реалістично відобразив приход Саргона до влади в Ассирії, його війни з центровими ближньосхідними імперіями – Ізраїлем, Кархемишем, Урарту, нищенням їхнього населення, руйнацією та спаленням великих міст, перетворенням культурного простору на пустелю.

Достовірно відтворено Г.Т. Фарманом побут і звичаї великих цивілізацій. Особливо це стосується хеттів. Неповторний шлях цієї монархії крився в її унікальному управлінні: хетти на відміну від інших деспотій Сходу в найстародавніші часи мали аристократичний парламент (панкус), який обирав царицю для нового царя. Цар займався питаннями зовнішньої політики, цариця – внутрішньої. Подружжя мало окремі палаци. Перебуваючи в палаці своєї дружини, цар мав лише дорадчий голос. Наступного царя після смерті свого чоловіка з їхніх синів обирала цариця, тому в хеттів довго не було закону «первородства» в наслідуванні престолу. Відмінність побуту хеттів автором відображено дуже правдоподібно [4, с. 7].

Проте у своїй трагедії Фарман дав і волю художній фантазії: ним блискуче драматизовано смерть миротворця Саламансара V, спроче-

но війну Ассирії з Урарту, значно скорочено вік самого Саргона. Нам відомо, що існувала антиассирійська коаліція, яку очолював Пірсіріс, цар Кархемиша, проте немає жодних підтверджень, що до неї входила така потужна східна деспотія, як Урарту. Правда, урарти й хетти – споріднені народи, які мали багато спільного в походженні та мові. Тому цілком ймовірно, що були контакти між царем урартів Русою та Пірсірісом, обумовлені зростаючою силою Ассирійської імперії й неспроможністю одного Кархемишу їй протистояти.

Документи повідомляють, що Саргон загинув через коллумійця Ешпаї. Та чи був цей коллумієць дівчиною, як у п'єсі (сестра урартського царя Руси з'являється в палаці Саргона II, перевдягнена в юнака) – через три тисячоліття стверджувати важко. Проте могло бути все в ті далекі часи.

Особливо хочеться звернути увагу на яскравість і завершеність образів у цій історичній трагедії. Цікаво, що ми не маємо права стверджувати, що тут якийсь герой головний, а якийсь – ні. Вони всі рівноцінні і мають були однаково привабливими для акторів. Протирічний Саргон (Шарукін), якого принижували в дитинстві через його походження, перетворився на справжнього деспота, проте навіть він не втратив здатності кохати й мріяти. Скептичний цар уратів Руса, улюбленець жінок шляхетний Пірсіріс, який не може усвідомити, що його піддані здатні на помсту й підлість, зраджений та ображений Хошеа, що висуває свою теорію взаємовідносин Імперії з поневоленими народами, миротворець Саламансар, зрадник Мабаріс, котрий у кінці гірко розкаюється, розумний і дотепний блазень Аміті та підступний прихвостень Саргона – Тархунах [1, с. 40].

Не гірше вималювані й жіночі образи: прекрасна, але незламна в своїх рішеннях Ламара (вбивця Саргона), пристрасна і себелюбна Мітта, яка допомогла Саргону знищити своїх близьких і рідних, стримана й безнадійно закохана в свого чоловіка Таванна, відважна воїтелька, захисниця цариці Інанна та Ніно, яка бореться з почуттям кохання до Пірсіріса та почуттям обов'язку перед Русою, що розриває їй душу. Все це надає п'єсі особливого колориту. Хоча автор не дає зовнішнього опису своїх героїв, у ході прочитання твору вони випукло постають у нашій уяві та повністю заповнюють особистій простір читача.

Дія історичної трагедії має наскрізний розвиток. Зав'язка сюжету розпочинається із зустрічі трьох друзів-союзників у Кархемиші, де вони вирішили покласти край ассирійській загрозі. У першій дії експозиційно представлені всі герої, характери котрих будуть динамічно розвиватися впродовж усіх визначальних подій. Найрізноманітнішими фарбами змальовано особливості стосунків головних дійових осіб, що

викликають відчуття напруженості та подиву, часом сміх і навіть іронію [1, с. 42].

Там чим далі розвиваються події, тим сильніше передчуваєш їхній фатальний кінець, об'єктивну безвихідність ситуації, що закінчується гибеллю всіх головних героїв. Особливо вражаюче відтворені дві сцени: смерть царя Кархемишу Пірсіріса, який вступив у двобій із Саргоном і був вбитий підлим ударом в спину свого колишнього полководця, та сцена самогубства урартського царя Руси після знищення його армії. Мимоволі пригадуються слова Л.М. Толстого: «Гарних людей набагато більше, ніж поганих, але погані набагато краще між собою організовані» [4, с. 8].

У монолозі Саргона з другої дії вистави Г.Т. Фарман розкрив усю його сутність і направленість наступних дій: «Уважно послухайте те, про що зараз скажу. Мій далекий прашур, великий цар, чий прах вже спочиває понад дві тисячі років, на півдні між великими річками створив першу імперію. Як звали його спочатку, мені не відомо. Але коли йому вдалося підкорилися всі народи, він назвав себе Саргоном, що стародавньою мовою Аккада означало «цар істинний». Йдучи на ворога, він його попереджав: «Я йду вас знищити». То були благородні часи. Мені це благородство ні до чого. Цей Саргон володів лише частиною землі, яку зараз маю я. Але мені підкориться весь світ. І я не збираюся нікого попереджати про мій прихід. Скрізь я буду з'являтися раптово, як з'явився сьогодні. Я не буду говорити, що йду на нього. Я так скажу: «Я вже тут і я прийшов вас знищити!» [1, с. 49].

Та у фіналі вистави спостерігаємо докорінні зміни у свідомості Саргона. Він досяг поставленої мети, але в процесі її втілення знищив у собі останні людські якості: «Ну ось і все: весь світ у моїх ніг – живий і мертвий! А що я відчуваю? Торжество? Ні! Радість? Ні! Своє велич? Можливо... Але ще більше – порожнечу ... І ці дві тіні, що постійно переслідують мене – жива і мертва! Мені ніде від них не сховатися! Чому я не можу позбутися від мук совісті перед тобою, Пірсірісе? Чому не можу позбутися від бажання любові і ненависті до тебе, Ламаро?» [7].

Не можна не згадати із вдячністю й перекладача історичної трагедії з арабської мови Марині Яценко за дану можливість познайомитися з нею й осмислити задумані автором образи та відчутти подих далеких епох і цивілізацій, які безслідно зникли.

Таким чином, проблема дослідження філософських засад моделювання подій давньої історії в трагедії Г.Т. Фармана «Я прийшов вас знищити» має багато аспектів і не завершується працями, що є на сьогоднішній день. Її головне призначення – це переосмислення історичних фактів у порівнянні з художнім баченням автора, який є нащадком

попередньої ассирійської цивілізації. Зважаючи на те, що Г.Т. Фарман не був прихильником східної деспотії з її тоталітарним характером і військовою спрямованістю, він показав витoki такої деспотії, що є спорідненими із сучасним фашизмом і мілітаризмом. Підняті в трагедії проблеми звучать надзвичайно сучасно, тому вона нікого не зможе залишити байдужим і завжди буде актуальною.

Література

1. Античність і Середньовіччя в театральних образах : частина 3 ; [пер. з араб. М. Яценко, авт.-укл. і вст. ст. І. Цебрій; ком. до драм. тв. І. Цебрій]. – Полтава: Формат+, 2018. – 128 с.

2. *Гаїб Туама Фарман*. Я прийшов вас знищити: трагедія на три дії; пер. з араб. М. Яценко, вст. ст. І. Цебрій. Полтава: Формат+, 2018 р. – 44 с.

3. Древний Восток и античность. // Правители Мира. Хронологическо-генеалогические таблицы по всемирной истории в 4 тт. / [автор-составитель В. В. Эрлихман]. – Т. 1. – С. 15.

4. *Цебрій І.В.* Трагедія Гаїба Туама Фармана «Я прийшов вас знищити» та дійсні історичні факти / Гаїб Туама Фарман. Я прийшов вас знищити: трагедія на три дії; пер. з араб. М. Яценко, вст. ст. І. Цебрій. Полтава: Фомат+, 2018. – С. 4–8.

5. *Якобсон В.А.* Новоассирійська держава // История древнего мира / Под редакцией И. М. Дьяконова, В. Д. Нероновой, И.С. Свенцицкой. – Изд. 3-е, испр. и доп. – М.: Главная редакция восточной литературы издательства «Наука», 1989. – Т. 2. Расцвет древних обществ. – 572 с.

6. About Ghaib Tu'ma Farman, short info. – режим доступу : www.banipal.co.uk/contributors/367/ghaib-tuma-farman/

7. «Ghaib Tu'ma Farman: The Old Man's Word». – режим доступу : <https://bandannie.com/2015/09/26/ghaib-tuma-farman-the-old-mans-word/>

8. «Many people who had been exiled by the Iraqi regime were living in Moscow...». – режим доступу : <https://ruyafoundation.org/en/2017/01/4291>

1. Antychnist' i Seredn'ovichchya v teatral'nykh obrazakh : chastyna 3; [per. z arab. M. Yatsenko, avt.-ukl. i vst. st. I. Tsebriy; kom. do dram. tv. I. Tsebriy]. – Poltava: Format+, 2018. – 128 s.

2. Hayib Tuama Farman. YA pryshov vas znyshchyty: trahediya na try diyi; per. z arab. M. Yatsenko, vst. st. I. Tsebriy. Poltava: Format+, 2018 r. – 44 s.

3. Drevnyy Vostok y antychnost'. // Pravytely Myra. Khronolohyehesko-henealohyeheskye tablytsy po vsemyrnoy ystoryy v 4 tt. / [avtor-sostavyytel' V. V. Erlykhman]. – T. 1. – S. 15.

4. Tsebriy I.V. Trahediya Hayiba Tuamy Farmana «Ya pryshov vas znyshchyty» ta diysni istorychni fakty / Hayib Tuama Farman. Ya pryshov vas znyshchyty: trahediya na try diyi; per. z arab. M. Yatsenko, vst. st. I. Tsebriy. Poltava: Fomat+, 2018. – S. 4–8.

5. Yakobson V.A. Novoassyryyskaya derzhava // Ystoryya drevneho myra / Pod redaktsyey Y. M. D'yakonova, V. D. Neronovoy, Y.S. Sventsytskoy. – Yzd. 3-e, yspr. y dop. – M. : Hlavnaya redaktsyya vostochnoy lyteratury yzdatel'stva «Nauka», 1989. – T. 2. Rastsvet drevnykh obshchestv. – 572 s.

6. About Ghaib Tu'ma Farman, short info. – rezhym dostupu : www.banipal.co.uk/contributors/367/ghaib-tuma-farman/

7. «Ghaib Tu'ma Farman: The Old Man's Word». – rezhym dostupu : <https://bandannie.com/2015/09/26/ghaib-tuma-farman-the-old-mans-word/>

8. «Many people who had been exiled by the Iraqi regime were living in Moscow...». – rezhym dostupu : <https://ruyafoundation.org/en/2017/01/4291/>

Tsebriy I.V.

**PHILOSOPHICAL PRINCIPLES OF THE MODELING EVENTS
OF THE LARGE HISTORY IN THE TRAGEDY G.T. FARMANA
"I COME TO DESTROY YOU"**

The article analyzes the philosophical principles of modeling the events of ancient history on the basis of the tragedy G.T. Farman "I come to Destroy You", artistic features of the reproduction of the cultural foundations of the coexistence of peoples in those distant times, scientific parallels with research in other fields of science concerning the devastating activity of the Assyrian king Sargon II, which led to the disappearance of the great ancient civilizations, were revealed, the origins are shown. The emergence of totalitarianism and its consequences.

The problem of studying the philosophical foundations of the simulation of the events of ancient history in the tragedy G.T. Farman "I come to destroy you" has many aspects and does not end with the works that exist today. Its main purpose is to rethink historical facts in comparison with the artistic vision of the author, who is the descendant of the previous Assyrian civilization. Considering that G.T. Farman was not a supporter of the Eastern despotism with its totalitarian character and military orientation; he showed the origins of such despotism that are related to modern fascism and militarism. The problems raised in the tragedy sound extremely modern, and it will not leave anyone indifferent and will always be relevant.

Keywords: *philosophical principles, modeling, tragedy, civilization, image, personality, exposition, slavery.*

Надійшла до редакції 19.12.2017 р.